

Utrejch a bezinky

Pro žánr lehké komedie, někdy též označované přívlastkem bulvární, je slovo stejně podstatné jako scénická akce. Tato premisa je nasnadě u konverzačních komedií, avšak stejně platná je též pro komedie situační. V případě, že čteme či inscenujeme hru zahraničního autora, musíme se – krom jiného – chtít nechtět vypořádat s problémem překladu. Proto není od věci podívat se prizmatem překladu na zřejmě nejproslulější dramatické dílo Josepha Kesserlina, *Arsenic and Old Lace*, které se v naší republice těší velké divácké popularitě. O tom svědčí dvacet pět českých nastudování v letech 1958 až 2012. *Ježinky bezinky* byly přeloženy v roce 1958 Zdeňkou Werichovou a Marií Frantovou-Breinlovou, o téměř půl století později převedl stejný text do češtiny, jako *Utrejch a steré krajky*, i Břetislav Hodek.

Tento nový překlad z přelomu tisíciletí vznikl pro účely konkrétní inscenace plzeňského divadla J.K. Tyla. Již na první stránce nezůstane čtenář na pochybách, že se jedná o překlad vskutku pracovní. V úvodní scénické poznámce se totiž dočteme, že se nacházíme v *obvívacím pokoji ve starém Brewsterů domě*. Špatný slovosled a překlady nejsou v tomto Hodkově překladu ničím ojedinělým. Mezi další technické nedostatky, zaviněné nepozorností překladatele, lze řadit přítomnost některé postavy na scéně ve chvíli, kdy (dle scénické poznámky) před nedávnem scénu opustila.

Hodek se pokouší, řekla bych že za každou cenu, přizpůsobit text dnešnímu divákovi a – snad pro lepší prozumnění – přidává repliky, které bychom v původním Kesserlingově textu stěží našli. Některé repliky se tak stávají pochopitelnějšími, jiné jsou zatíženy přebytečnými polopatismy a další nám sdělují detaily, bez nichž by se recipienti lehce obešli.

Co zpozorujeme, přejdeme-li nyní od obecného ke konkrétnímu? Scénická poznámka nepopisuje podivína Jonathana jakožto člověk nápadně podobného herci Borisí Karloffovi, jak tomu bylo v překladu Werichové a Fantové-Breinlové. Hodek si je vědom skutečnosti, že Karloffovo jméno dnešním divákům namnoze nic neříká. Proto vcházejícího Jonathana přirovnává k hrůzu nahánějícímu monstru stvořenému doktorem Frankensteinem.

Opereta se v Elaininých ústech mění v hudební komedii, ačkoliv by bylo možné polemizovat, zda by nebyl příhodnější výraz muzikál (jak je tomu v programu k inscenaci v Městském divadle Brno).

Celá replika o Mortimerovu chování v závislosti na kusu, který shlédnou odráží Hodkův nešvar aktualizovat text i na místech, kde to není nutné: „*Hudební komedie tě totiž zlidšťují. Po tragedii jedeme domů metrem a já musím poslouchat přednášku o dramatickém umění. Po hudební komedii mě odvážíš domů taxíkem a někdy si na mě i trochu dovoluješ. /.../ Dobře, přiznávám se: po posledním Schillerovi jsi mi řekl, že oplývám autentickou krásou – což je věta na starou belu. Ale po návštěvě operetky jsi ocenil, že mám hezké nohy. A ty že mám.*“ Pro srovnání uvádím shodnou Elaininu repliku z programu Městského divadla Brno. „*Těšila jsem se na muzikál. /.../ Po činohře mě vezeš domů metrem a přednášíš o stavbě dramatu. Po muzikálu mě voziš taxíkem, a dokonce mě i políbíš. /.../ Připouštím, jednou po Ibsenovi jsi mi řekl, že jsem anticky krásná. S tím si děvče neví rady. Až teprve, když jsme jednou šli z operety, jsi mi řekl, že mám hezké nohy. A tomu rozumím.*“ Tento text vychází z prvního českého překladu hry, který pro účely brněnské inscenace upravili Jan Šotkovský a Petr Gazdík. Není jasné, proč Hodek použil za příklad „klasika“ Schillera a nikoliv Ibsena. Stejnou záhadou pro zůstává, z jakého důvodu zaměnil překladatel antickou krásu za krásu autentickou. Elain, ač pastorova dcera, je dívkou emancipovanou která ví co od života očekává, a zároveň zná způsoby, jak svých cílů dosáhnout. Nejedná se o žádnou upejpvou putičku, avšak Hodek ji obdařil vyzývavostí, která místy evokuje mravy lehčích dívek.

Abigailina poznámka o tom, že Mortimer dříve psával o nemovistotech, o nichž (na rozdíl od divadla) alespoň něco věděl, je zbytným upřesněním, které nepřinese okamžitý gag a nepracuje

se s ním ani později.

Tendenci modernizovat lze vysledovat též v rovině lexikální. Ocenila jsem, že namísto Teddyho přitákávání: „*Bašta, bašta.*“ (ve chvíli, kdy mu teta sdělí, že Mortimer přijde co nevidět domů), použil překladatel státnické, blahovolně znějící „*Má mé svolení.*“ Obecně platí, že všechny Teddyho promluvy se u Hodka dočkaly aktualizace. „Prezidentova“ výzva *Na zteč!* se transformuje ve výkřik *Útokem útok!*

Nový překlad se naneštěstí nevyhnul slovům a spojením, která působí v ovzduší viktoriánského domu značně nevěrohodně (magor; heled' se; srágora; chlastat; ksakru; harašit; ...). Z *Jezinek bezinek* dýchala starosvětská atmosféra, kterou Hodek systematicky neaktualizuje a hra se tudíž zdá být stále zasazena do třicátých let minulého století, kam se užívaný jazyk nehodí. Na druhou stranu pro mě zůstává nerozluštěnou záhadou Hodkův výraz *utrejch*, který zní mým uším rozhodně archaičtěji než slovo slova *lektvar* a *kyselina*, užívaná ve starším překladu.

Mortimerovo chování vůči tetičkám se nedá označit jinak než-li ambivalentní. Fakt, že je při příchodu zdraví: „*Čau, teti.*“ jej neomezuje v tom, aby starým dámám – s nimiž vyrůstal v jednom domě – uctivě vykal. Odlišuje se tímto od svého bratra Jonathana, který se k tetám chová bez přehnané uctivosti a přirozeně jim tyká. Tykání je u něj v souladu s ležérním, familiérním chováním, kterým se snaží na tetičky zapůsobit. Snad chtěl Hodek naznačit rozdíl mezi bratry, mezi tím „hodným“ a „zlým“? Doufám že to nebyl jeho záměr, protože by se jednalo o diferenciaci značně zjednodušenou a nelogickou.

Je *Utrejch a staré krajky* ideální cestou? Vzorem, který by měli mít na zřeteli další překladatelé, kteří se rozhodnout nově překládat starší texty? Platí pravidlo nové ergo lepší? Jsem na rozpacích. V určitých pasážích totiž Hodek textu bezesporu pomohl, zatímco na jiných místech jej nadobro pohřbil. Kdyby se nejednalo o zboží spotřební, určené k rychlému vytvoření a převedení na jeviště, ale o dílo literární, zaznamenali bychom jistě rozdíl. Hodek by si snad dal na překladu více záležet a odstranil by vše, co četbu zbytečně komplikuje. Kdyby text *Utrejchu a starých krajků* počítal se čtenářem, možná by nenechal doktora Einsteina hovořit po celou dobu česko-německou hatmatilkou s germanismy, německým slovosledem apod. Co na divadelních prknech osvědčeně působí komicky je překážkou při četbě. Werichová s Frantovou-Breinlovou Einsteinovu mluvu pouze naznačily a ve scénické poznámce sdělily, že stejným způsobem bude doktor mluvit i dále.

Kompilací těchto dvou překladů bychom se možná dobrali – a nevadilo by letmě pohlédnout též do originálního textu – k vhodnému českému překladu Kesserlingovy hry. Ačkoliv zůstává otázkou proč to vlastně dělat, když se diváci nevázaně baví i při použití těchto nedokonalých překladů.